

KEMÂLÜ’Ş-ŞUARÂ YAHUT ÖTER İSE İYİ DÜDÜK...

M. Kayahan ÖZGÜL

*Dâmen-i pâkin öperdi görse bu zeyli Fatîn
Derdi “Ey kân-ı fetânet habbezâ feyz ü fütûh”*

Edebiyat tarihinin bir ayağını edebiyat oluşturuyorsa diğer ayağı da tarihtir, zamandır. Edebiyat Ana, doğurduğu çocuklarını şefkatle sarmaya, besleyip büyötmeye hazırdır; lakin Zaman Baba’nın Spartan usulü çetin disiplini, onların pek azının hayatta kalmasına izin verir. Ancak Zaman Baba’nın karşısında bozguna uğramadan durmayı başaran eserler, edebiyat tarihinde ebediyen yaşamayı hak ederler. Julien Gracq, “Bildik tarihin aksine olarak, edebiyat tarihinin sadece zaferleri sıralaması gerek; zîrâ, edebiyattaki mağlûbiyetler hiçkimse için zafer değildir.” diyor.¹ Edebiyat tarihinin kapısı cılız seslere, kurumuş muhayyileye, sıradan söyleyişlere, köhne-miş konulara, sönük eserlere ebediyen kapalıdır. Demek ki edebiyat tarihini “eserlerin tarihi” olarak bilmek yetmiyor; “zamanla verdiği savaştan muzaffer çıkmış eserlerin tarihi” olduğunu özellikle belirtmek gerekiyor. Şayet tarih, vakalar ve şahıslar arasından önemli gördüklerini seçiyorsa edebiyat tarihi de eserler arasından estetik bir kıymet verdiklerini seçer. Dolayısıyla ilki ey-lemler tarihi iken ikincisi değerler tarihidir.

Estetik değerin kriter alınması, zamanın tecrübeli eliyle mukayyet olan bir seçmeden bahsetmek demektir. Zaman insanları; okur-metin ilişkisini, zevkleri, edebiyat kültürünü sürekli olarak değiştirirken estetik anlayışın ve kıymet hükümlerinin sabit kalması beklenemez. O hâlde döneminin edebiyat değerlerine uymadığı için mağlup sayılan bir edip ve eseri, sonraki dö-

¹ Ahmed Remzi Dede’nin SATŞ basımına düşürdüğü tarih kıtasından.

1 Julien Gracq, *En lisant en écrivant*, Cosé Corti, Paris 1980, p. 169.

nemlerin değişen değerlerine yaklaştığı için, galipler arasına dâhil edilebilir yahut tam tersi yönde bir kıymet kaybetme serencamı yaşanabilir. Bu hâlin her devirden pek çok örneğini bulmak mümkün... Sözün gelişi **Çalokuşu** bugün yazılsaydı edebî bir paye edinebilir miydi? “Hayır” mı dediniz? Öyleyse hâlâ edebiyat tarihlerimizin önemli saydığı bir roman olmasını nasıl açıklıyorsunuz? Eserin, edindiği kıymeti zamana karşı koruyabilmesiyle mi? Cevabınız “Evet” ise yani bir metnin kıymeti veya kıymetsizliği devirden devre değişmiyorsa *Tutunamayanlar*’ın zamanla rağbet buluşunu nasıl izah edeceksiniz? Açıklama, pek de fark etmediğimiz garip bir tercihimizde gizli... Bir kere klasikleştikten sonra, artık eserin kıymetini zamanın aşındırmasına izin vermiyoruz. Başka bir ifadeyle çağdaşı olan ürünlerle yaşadığı savaştan muzaffer çıkan eserleri, zamanla vereceği savaştan muaf tutuyoruz. Bunu nasıl yapıyoruz? Anatole France’ın yazdığı gibi:²

“(…) herkesin bayıldığı eserler kimsenin tetkik etmemiş olduğu eserlerdir. İnsanların bir kısmı bu eserleri kıymetli bir yük gibi sırtlamış ve yüklediği şeyin ne olduğuna bakmayarak onları başkalarına devretmiştir.”

Belki de eserlerin bir kısmı, artık okunmadığı için önemini ve edebiyat tarihindeki yerini korurken bir kısmı da hiç okunmadığı için esrarlı bir hale ile çevrelendiğinde şaheser oluyor. Paris VIII. Üniversitesinde edebiyat profesörü olan Pierre Bayard, 2007’de yayımladığı *Comment parler des livres qu’on n’a pas lus?* (Jeffrey Mehlman’ın tercümesiyle *How to Talk about Books You haven’t Read?*) adlı kitabında, Proust ve James Joyce gibi baştan sona kadar okunmadığı fakat derslerinde rahatça anlatıp sohbetlerinde allame bir tavırla tartıştığı büyük yazarlardan ve onların dünya edebiyat tarihine mal olmuş eserlerinden bahseder. Muhtemeldir ki edebiyat tarihçilerinin ekseriyeti de yüz yıl önce yazılmış bir eseri -hakkında yüz yıl önce verilmiş hükümleri dikkate almadan, ilk defa okuyormuş gibi- bâkir bir dikkatle değerlendiremiyorlar. Dahası, bazı eserler hakkında beliren tespitler öylesine kemikleşmiş ki eseri yeni baştan okuyarak, tashihe ihtiyaç duymadan yine onları tekrarlıyorlar. Böylece kaçınılmaz soru kendiliğinden dilimin ucuna geliyor: Eğer, daha önceki edebiyat tarihlerinde mevcut olan eserlere yenilerini eklemeyip eskilerini eksiltmeyecekse verilmiş hükümleri tekrarlayacak ve farklı bir bakış, farklı bir değerlendirme getirmeyecekse yeni yeni edebiyat tarihleri yazmaya niçin ihtiyaç duyulsun ki?... Yazılmış tek edebiyat tarihi neyimize yetmiyor? Buna bağlı olarak ikinci bir soru(n): Eğer ede-

2 Anatole France, *Epikür’ün Bahçesi*, (Tercüme: M. C. Kuntay - S. Yesarioğlu), Sebat Basımevi, İstanbul 1937, s. 97.

biyat tarihine yeni eserler sok(a)mayacaksa araştırmalar yaparak vaktinde unutulmaya terk edilen eserleri yeniden değerlendirmek için maziye seferler düzenlemek niye? Artık köhnemiş de olsa bir zamanlar önemsenen eserlerin puanını sabit tutarken gömüldüğü çukurda çürümeden yatan eserler bulmak ümidiyle mezar kazıcılığına soyunmamızın sebebi ne? Araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılan eserler edebiyat tarihinde bir şeyleri değiştirecekse bunca zahmet niye? Bin emekle yetiştirilen araştırmacılara ne gerek var? Araştırma ve incelemelerin nihai maksadı, edebiyat tarihinde bir şeyleri aydınlatmak ve değiştirmek değilse ya nedir?

Elias Canetti; “Etkileri konu alan” bir edebiyat tarihi yerine, “karşı etkileri konu alan” bir edebiyat tarihi yazmanın çok daha bilgi verici olduğunu söyler.³ Katılmamak mümkün değil... İskender’in galibiyetini anlatmak kadar, Dârâ’nın mağlubiyet sebebini göstermek de önemli değil midir? Hatta Dârâ’nın yenik düşmesinin analizi, İskender’in zaferini açıklamaz mı? O hâlde bir şaheserin doğduğu dönemde hangi eserleri yendiğini; onların yenilgi sebeplerini öğrenmek, estetik bir zaferin gerekçelerini ve ölümlü karşısında ölümsüzlüğün şartlarını da göstermez mi? Canetti’nin teklif ettiği gibi geçici heveslerin, kısır heyecanların, şahsi ve neticesiz tecrübelerin, ömürsüz cereyan ve eğilimlerin, çıkmaz sokakların, popülist tercihlerin, edebî kanona aykırı çıkışların mağlubiyet tarihini yazmak da şaheserlerin tarihini yazmak kadar önemli ve öğretici olabilir. Çağında “decadence” alameti olarak görülüp reddedilen çoğu kımıldanışın, bir sonraki merhalede yenilik sayılıp övüldüğü hatırlanırsa mağlubiyetlerin bir kısmının sonraki galibiyetlere kaynaklık ettiği ve malzeme sağladığı da kolayca çıkarılabilir. “Karşı etkiler”in edebiyat tarihine dâhil edilmesi, işte bu sebeple de gereklidir.

Farz edelim ki bir edebiyat tarihi yazmaya niyetlendiniz. Bir XIX. asır Türk edebiyatı tarihi olsun. Hatta biraz daha daraltıp asrın sadece şiir tarihini yazmak istediğinizi varsayalım. Çalışmanıza kimleri ve hangi eserleri dâhil ederdiniz? Abdülhalim Memduh’tan Tanpınar’a kadar pek de yenilenmeden tekrarlanan malum listeyi değil mi? Yukarıda sıraladıklarımın sonra, belki farklı düşünmeye başladınız ve yenilmişlerden bazılarını başka bir gözle değerlendirirseniz edebiyat tarihinize dâhil edebileceğiniz isimler, eserler çıkmasını umuyorsunuz. İyi de hangi isimler ve eserler?... O zamana kadar hiçbiri önemsenmediği için haklarında ciddi çalışmalar olmayan, hatta kiminin ismi dışında bilgi bulunmayan onca eser arasında kalakalır-sınız. İşte tam da ümitsizliğe kapılacağınız bu anda, imdadınıza İbnülemin

3 Elias Canetti, *İnsanın Taşrası*, (Tercüme: Ahmet Cemal), İmge Kitapevi, İstanbul 2004, s. 337.

Mahmud Kemâl Bey ve *Son Asır Türk Şairleri* (3. bs., İstanbul 1988) yetişir. 2350 sahifeyi bulan bu dört ciltlik muhteşem çalışmada yer almış ve Sultan Mahmud'un devr-i saltanatından Cumhuriyet'e kadar gelip geçmiş yüzlerce şair karşısında şaşalamayamız yok... Üstelik bunlar, İbnülemin'in şahsi gayretiyle biyografisine ve eserlerine erişebildikleridir. Kendi kendinize sorarsınız: Mademki çalıştığım dönem, şiire emek veren birkaç yüz isim yetiştirmiş; öyleyse bunların içinden edebiyat tarihlerine girmeyi hak edenlerin sayısının iki elin parmaklarını zor bulması garip değil mi? Sorunuzun cevabını yine İbnülemin verecektir:

“(...) her şair nâzımdır. Fakat her nâzım şair değildir, kazıyyesi malûm olduğu hâlde, fülân şairdir, fülân nâzımdır demegi muvafık bulmadım. (...) Şiirin letafet ve tesiri herkesin zevkine göre tahakkuk ve tehallûf eylediğinden, birinin şiir olarak kabûl ettiği sözleri, diğeri nazım bile addetmez” (s. 17).

Bu cümleler, ne tezkirecilerde ne de edebiyat tarihçilerinde tesadüf ettiğimiz derin bir tarafsızlık taşır. Üstad; “ezvâkın tehâlûfû” fikriyle hareket ettiği için, zamanın öne çıkardığı ve artık tartışılmadan büyüklüğü kabul edilen eserlerin şöhretli sahipleri kadar, unutulmuşları ve unutturulmuş olanları da -küçük büyük demeden, “tercüme-i hâllerine ve eserlerine mutali” olabildiği kadarıyla- kitabına dâhil etmeye çalışır. Diyelim ki bunca isim arasından birkaç yüz tanesi “nâzım”dır; hiç değilse kırk elli tane de “şair” çıkmaz mı? Çıkarsa onların edebiyat tarihine kabul edilmeme sebebi nedir? Bu konudaki kanaatimi daha evvel birkaç kere ifade ettim, tekrarlayayım:

XIX. asırdan edebiyat tarihlerine girmeyi başarabilen o bir avuç isim; bunu yüksek bir edebî değer taşıyan eserler bırakmalarına değil, tamamen edebiyat harici üç özellik taşımalarına borçludurlar: Matbaaya inanmak, periyodiklere yakınlık ve mevcut rejime muhalefet... Edebiyat tarihinin önemmediği edipler, değişen zamana ayak uydurmayı başardıkları için eserlerini bastırırlar. Hepsisi de periyodiklerde yazarak geniş bir okur kitlesine hitap etmenin gereğine inanır; hatta aralarında -Hâmid hariç- bir periyodik çıkarmamış isme tesadüf edilmez. Hepsisi de edebiyat anlayışını, mevcut siyasi şartların reddi üzerine kurulu bir ilericilikle bezemeyi doğru ve gerekli bulur. Eserinin yazmasından okunacağını bekleyen, fikirlerini ve ürünlerini gazete, dergi yoluyla tanıtmak yerine dost meclislerinin taşıma gücüne inanan, edebiyat anlayışını mevcut düzenle uyum içinde veya ona reddiyeler düzmeden sürdürmeye çalışan her edip -hangi mükemmel ve ölümsüz eserleri verirse versin- edebiyat tarihi dışına sürülmeye mahkûmdur. Edebiyat tarihi kılıklı

ilk eserleri bu üç vasfı kendinde bulanlar hazırladığı için, sonrakiler de onların seçtiklerini taklit etmeyi sürdürmüş görünüyor.

Edebiyat tarihi, tezkire derlemelerinden başlayarak hep siyasetin gölgesinde kalmıştır. Bir tezkireye Cem Sultan'ın dâhil edilmemiş gerekçesi ile bir edebiyat tarihine Ali Kemâl'in alınmayı sebebi arasında ne fark var? Cenab Şehabeddin'in Edebiyyât-ı Cedîde şiirinin lokomotif olduğunu bile bile, yerine Tevfik Fikret'i oturtarak siyasi tercihlere göre edebiyat tarihi yazdığımızı ispatlamadık mı? İddia ediyorum ki bugün, cumhuriyetle idare edilmeseydik ve saltanat sürüyor olsaydı edebiyat tarihlerinde okuyacağımız edip ve eserlerin listesi bambaşka olacaktı. Bu durumun sadece bizim edebiyatımıza has bir gariplik olduğu sanılmasın; bütün dünyadan benzer örnekler bulmak zor değildir. Mesela Alman edebiyatı tarihinde de Heinrich Heine hakkında 1883'te "Alman edebiyatının en büyük şairlerinden biri" denirken, 1924'te "Almanca yazan bir yahudi, küstah bir yazar" hükmüne varılmıştır. Nazi Almanyası'nın edebiyat tarihlerinde ise Heine adı hiç geçmez.⁴ Neymiş? Edebiyat tarihçiliği, zannettiğimiz kadar da objektif ve "bilimsel" olamayan bir alanmış.

Hâlâ XIX. asrın şiir tarihini yazmaya, üstelik edebî önem ve değer dışında hiçbir kıstası dikkate almamaya kararlı iseniz öncelikli ve en büyük yardımcınız İbnülemin olacaktır. İlk bakışta *Son Asır Türk Şairleri*; tezkire geleneğinin son halkasında, Dâvud Fatin'in *Hâtîmeti'l-eş'âr*'ına zeyl olarak kaleme alınmış, klasik bir şair biyografileri kitabı gibi görünse de gerçek bundan hayli farklıdır. Farklı yanlarına daha yakından bakalım:

1. İbnülemin'in dâhi-sıradan, muhalif-muvafık, modern-gelenekli, şehirli-taşralı, entellektüel-ümme, onlardan-bizden, nadir yazmış-çok yazmış, dinî ve tasavvufî-profan, şaheser-pespaye, matbu-yazma, aruz-hece gibi pek çok seçim unsurunu umursamadan, edebiyat tarihine malzeme devşirmesiyle tezkirecilerden ayrılır. Tezkireciler için asıl olan şahsi estetik tercihleri iken Mahmud Kemâl Bey bir tezkire hazırlamaya niyetlenip ortaya daha üstün bir çalışma çıkarabilmişse bunu biraz da subjektif tercihlere burun kıvrmasına borçludur. Şu cümleleri önemli (s. 908):

"Sözlerinin şiir ile münasebeti olmayan bazı zatları da bu esere dercettiğimi hoş görmeyecek olanlara derim ki:

Ne yapalım, en değerli ve müntehab şairlerimize münhasır olarak bir eser tertib etmiyoruz ki, değerlileri istikbâl ve değersizleri istiskal edelim.

4 Nuran Özyer, "Edebiyat Tarihi Yazımı Ve Edebiyat Eleştirisi", *HÜ Batı Edebiyatları Araştırma Dergisi*, No. 2, 1979, s. 91

Eserimiz bir nevi tarihtir; tarihe eşhâs-ı vak'anın değerlisi de girer, değersiz de...

Bâhusus koltuklarında -son senelerde her evde çoğalan mütenevvi ve müzeyyen yastıklar büyüklüğünde- bir koca cilt divanla yahut mecmua ile ortaya çıkan, kendilerine okuyucu bulan ve -haklı haksız- isimlerini edebiyat tarihine geçirten âdemleri nasıl kapı dışarı edelim?”

Bu cümlelerde ilginç olan yanlardan biri de edebiyat tarihine alınmayan pek çok şaire kitabında memnuniyetle yer veren İbnülemin'in, edebiyat tarihlerine kolayca giren bazı isimleri mecburiyetten dâhil ettiğini hissettirishi...

2. Gustav Lanson'un, “Müşahede etmiş olduğumuz vakıaların şümûlünü gayr-ı meşrû bir surette genişletiyoruz” itirafı önemli...⁵ Mevcut edebiyat tarihlerimiz tam da bu hata ile doğdular; tarihî bir bütün oluşturabilmek için, parçaları feda etmekten kaçınmadılar. Hiçbir edebî temayülün bütün bir devri kaplayamadığı, büyüğün küçükler üzerinde yükseldiği, hatta onlardan beslendiği bilgisini hep ihmal ettiler. Hâmid'i Kemâl'in, Kemâl'i Şinasi'nin yetiştirdiğini düşünürken Şinasi'yi kimin Şinasi yaptığı sorusunu hiç soran olmadı. Edebiyat tarihini bir bilim olarak görmeye ve göstermeye çalışırken, sebep sonuç ilişkisini umursamaksızın, aniden beliren köksüz bir yenileşmenin şairlerini sıralamak kimseye garip gelmedi. İbnülemin'in kitabı; şaaherleri yetiştiren, besleyen, onu desteği kadar muhalefetiyle de güçlendiren isimlerin dökümünü verdiği için önemlidir. Böylece büyük şair ve eserlerin müstakil birer ada gibi belirmiş görünen Hudâyî nâbit varlıklarının bütün bir devri kuşattığı zannedilen mübalağalı etkileri ve “gayr-ı meşrû şümûl”ü yeni baştan tartı(ş)labilecektir. Tezkireler bildik şairlerin mekânıdır; *Son Asır Türk Şairleri* ise edebiyat tarihinin bilmediği ve umursamadığı şairler meşheri...

3. “Hususî ve umumî kütüphanelerin bir köşesinde unutulmuş ve yangınlarda ve kıymet bilmeyenlerin ellerinde mahvolmuş niçe divanlar, isimleri ve eserleri unutulmuş niçe şairler ve nâzımlar” (s. 393) peşinde koşan İbnülemin; bulduklarını sabırla ve dikkatle birleştirmesi, bulabildiklerini -bulduğu kadarıyla da olsa- kaydetmeye çalışması ile özeldir (Ferhad Paşa, Niğdeli Hikmet gibi isimler hatırlansın). Bunu gerçekleştirebilmek için Mahmud Kemâl Bey; yıllarca kitap toplar, periyodikleri tarar, tasnifine memur edildiği devlet arşivini elden geçirir, kütüphanelerden, tanıdık tanımadık pek çok şahsın özel kitaplıklarından faydalanır, dost meclislerinde not tutar.

5 Gustav Lanson, *Edebiyat Tarihi*, (Tercüme: Y. Ş. Kılıçel), Remzi Kitabevi, İstanbul 1937, s. 34.

“Bir eserin şâyân-ı itimad ve hâiz-i kıymet olması arzu olunuyorsa, mutlaka mehaz göstermeli, vesika ibraz etmelidir. Mehazsız, vesikasız eserler kıymet-i ilmiyyeden mahrumdur.”

cümleleri (s. 875) modern ve ilmi çalışmaya yatkınlığın işareti olarak önemlidir. Bir biyografi yazarının en önemli vasfı olarak araştırmayı, incelemeyi görür:

“Uzun tedkikler ve derin tettebbûlarla yazılmayan yazılar, elbette hatâli olur. Bilhassa tarihten ve terâcim-i ahvâlden bahsetmek isteyenler ince eleyip sık dokumazlarsa hem ilme, hem ahlâfa ihanet etmiş olurlar. Zîrâ o ilimlere dair eser vücuda getirmek, avama mahsus hikâyeye yazmak yahut kahvehâne hikâyeleri tertib ve kaydetmek kabilinden değildir ki, pek o kadar itinaya lüzum görülmesin.” (s. 1250)

Tezkireci ise araştırmaya dayalı bir çalışma tarzına tamamen yabancıdır. Onu, sadece tanıdığı ve beğendiği şairlere dair hazır bilgisiyle tezkire tertibi-ne girişmiş görmek hiç de şaşırtıcı değildir.

4. İbnülemin; şairlerin hayat hikâyelerine erişebilmek için, yaşıyor ise kendisine, vefat etmiş ise akraba ve dostlarına müracaat eder. Küçük kartlara o zarif hattıyla yaptığı çalışmayı tanıtan, biyografi ve fotoğraf isteğini bildiren birkaç cümle yazıp göndererek *ilgili kişinin ilgilenmesini* bekler. Şairlerin ve yakınlarının vurdumduymazlığından sıkça şikâyet etse de eline ulaşan bilgiler birinci dereceden önem taşıdığı su götürmeyecek, sağlam belgeler hükmündedir. Gerçi, şairden hayat hikâyesini istemenin bir kötü tarafı da yok değildir. Biyografisini bir türlü göndermeyen Zeynelâbidin Reşid Bey, mektuplarından birinde tam da bu konuya temas eder:

“İnsan kendi tercüme-i hâlini yazamaz. Medhetse çirkin olur, aksi için kalemi ebkem olur. Hâsılı birşeye benzemez.” (s. 1447)

Aynı hislerle hareket eden şairlerin büyük kısmının *mahviyetkârâne* biyografiler kaleme aldıkları ve tevazu ile söylenmeyenleri Mahmud Kemâl Bey'in tamamlamak zorunda kaldığı görülüyor. Bu bakımdan, şair biyografilerini yazarken hazıra konduğunu düşünmek haksızlık olur.

Örnek olarak, İbnülemin'in şair Ahmed Kemâl (Akünal) Bey'e gönderdiği kartı ve istedikleri ancak sekiz ay sonra eline geçince verdiği cevabı buraya alıyorum:

Efendim,

“Tezkire-i Fatîm’e zeyl yazmaktayım. Tercüme-i hâl-i âlînizle birkaç parça şiir irsâlini rica ederim. Dirîğ-ı himmet buyurulmayacağı tabiidir efendim.

6 Kânûn-ı evvel 340
İbnülemin Mahmud Kemâl

Adres:

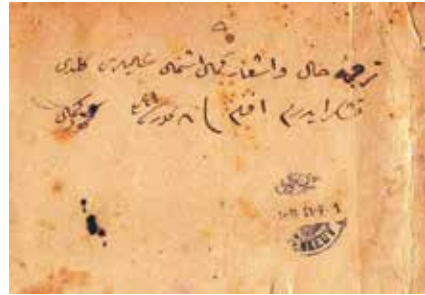
İstanbul'da Mercan'da Muradiye Sokağı'nda 8/ 13 numaralı hanede Mahmud Kemâl

*

Tercüme-i hâl ve eşâr-ı kemâl-iştîmâl-i âlîleri geldi. Teşekkür ederim efendim.

8 Temmuz 341 Mahmud Kemâl

5. İbnülemin kuru bir tercüme-i hâl yazarı değildir. Hakkında bilgi toplayabildiği her şairi kitabına alırken bir eleme yapmaz görünür; lakin onların iyileri, kötülere, unutulmuşları hakkındaki yorumlarını mutlaka ekler. Yorumlayış tarzı hakkında söyledikleri önemli (s. 579):

“İstimâlde, hakka riayet etmeği vazîfe-i insaniyet bilirim. Ahlâfa – oldukları gibi gösterilmesi lâzım gelen– zevât-ı mühimmenin yalnız bir yü-

zünü göstermek, diğer yüzünü gizlemek, tarihi taglit etmek demektir ki, bu hareketle ensâl-i âtiyyeye ihanet edilmiş olur.”

Yine de şairlerin hepsini kucaklarkenki tarafsızlığını değerlendirirken sürdürmeyi pek beceremez; doğrusu, “cihan kaynanası” olarak buna istekli de görünmez. Eski şairleri, şiirlerinden ve hakkında anlatılanlardan hareketle eleştirirken yakından tanıdığı muasır şairleri değerlendirmekte ekseriyetle kendi tecrübelerini öne çıkarır. Bir şairin “kimlerden” olduğu, İbnülemin’le tanışıp tanışmadığı, karşısında iken gösterdiği hürmetin derecesi, hoşlanmadığı isimlerle ünsiyeti bulunup bulunmadığı gibi fevkalade şahsi sebepler, hakkında yazılan cümleler üzerinde fazlasıyla etkili olacaktır. *Son Asır Türk Şairleri*’nin tezkirecilik geleneğine en çok yaklaştığı yer de burasıdır.

Bu zaafın bir önemli üstünlüğü de vardır. Edebiyat tarihinin bir yanıyla edebiyat sanatına dâhil olduğunu / kaldığını ve temel metin seçimlerini “hâlâ” şahsi zevkin yönlendirdiğini gözden ırak tutmamalı. Şimdilerde edebiyatın kazandığı “bilimsel titizlik” geçmişin öne çıkardığı isimleri ve eserleri tartışmadan kabulleniyor. Tamamen zevke dayalı tercihleri, keyfiliği, edebiyat dışı enfüsi kriterleri ve fikrî-siyasi dalgalanmalara göre değişen eğilimleri dikkate alan geleneğin öne çıkardığı isimleri ve eserleri sil baştan değerlendirmek için başka öncelikler aramak, farklı ölçütler geliştirmek, kıymet hükümlerini yeniden kurmak varken modern edebiyat tarihçisi, kadim olanın seçimini onaylayarak işe başlıyor ve şu meşhur “bilimsellik”ini bunun ardından devreye sokuyor. Sonra da edebiyat tarihçiliğimizin kat ettiği yoldan, objektif değerlendirmelerden, analitik metin incelemelerinden bahsediliyor. Zaten gelenekli bir zevkin tercihlerinden ibaret olan bildik üdeba hiyerarşisini tekrarlamaktan vazgeçilmeden yapılan hangi çalışma “akademik” bir önem taşıyabilir ki? İsterseniz bir de şöyle sorayım: Son yüz yılda yapılan klasik edebiyat çalışmalarının hangisinde, hangi isim veya eser tanıtıldı da üdeba hiyerarşisini yıkıp baştan oluşturmamız gerekti? Geleneğe muhalefet eden hangi “avant-garde” isimlere rastlandı da edebiyat kültürünün kanonunu yeniden kurmamız gerekti? Demek ki elimizde mevcut olan çalışmalar, zaten bize zevk merkezli bir seçimin sürdüğünü gösteriyor. O hâlde İbnülemin’in *Kemâlîş-şuarâ*’da objektif davranmayı ve kendinde yansımaları bulduğu bir edebiyat zevkinin ölçütlerini yegâne mihenk taşı sayısı niçin ayıplanmalı? Şerif Hulûsi (Kurbanoglu), asri edebiyatın tarihini kaleme almak hakkındaki fikirlerini açıkladığı bir yazısını şu cümle ile bitirir:⁶ “Yalnız edebiyat ve

6 Şerif Hulûsi (Kurbanoglu), “Muasır Türk Edebiyatı Meselesi”, *Her Ay Mecmuası*, No. 6, 1 Şubat 1938, s. 82.

sanat değil, edebiyat tarihi de bir zevk işidir ve zevkimizden emin olmayınca bu işe girmeye hakkımız yoktur.” İbnülemin hem bunun farkındadır hem de zevkinden emindir.

6. Mahmud Kemâl Bey; şairin sadece biyografisini verip eserlerini değerlendirmekle yetinmez, onun özel hayatını ve ruh dünyasını da tanıtmaya çalışır. Bunu yaparken özellikle hatıra kırıntılarını, anlattığı kıssaları, latife ve nüktelerini nakletmeye, kaynak kişiler bulmaya gayret gösterir. Modern biyografi yazarlarına garip görünecek bu tercihinin kendince sebepleri vardır:

“Güzel sözleri zabt etmek bizim âdetimiz değildir. (...) Güzel söz söylemek, güzel fıkra nakletmek fitratın herkese bahşettiği hasısalardan değildir. (...) Nasibi olanlar, bildikleri ve işittikleri güzel şeyleri –nasiblerinin feyzini gösterecek surette, biraz da tezyin ederek– yazsalar, muasırın ve ahlâfa pek büyük hizmet etmiş olurlar” (s. 713; benzer cümleler için bk. 741-742).

Bir şairi entelektüel hayat içinde zekâsını, dil hünerlerini gösterirken kaydetmenin biyografisini zenginleştireceği bilgisini taşımak, İbnülemin’in önemli özellik ve üstünlüklerindedir. Kaynak kişileri, kaynak metinler kadar ciddiye alması, belki en önemli kaynak olarak kendini kullanmasındandır. Her ne olursa olsun, tarih gibi edebiyat tarihinin de kaynak kişileri yeniden önemsemesi gerekiyor. Kemal Tahir’in *Esir Şehrin İnsanları* romanını hatırlayın. Kâmil Bey’in gazete bastıracağı matbaanın başmürettibi Necmi Efendi’nin, Edebiyyât-ı Cedîde hakkında öylesine önemli hatıraları vardır ki “Kâmil Bey bir milletin edebiyat tarihi için asıl önemli olanların kimlerle beraber ölüp gittiğini ancak onu tanıdıktan sonra” anlar.⁷

7. Mahmud Kemâl Bey, kendisine kadar yapılan biyografi çalışmalarının ve biyografi karakterli edebiyat tarihlerinin yetersizliğinden ve ilkelliğinden şikâyetçidir. Sözün gelişi, Abdülhalim Memduh’un ilk edebiyat tarihi sayılan *Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*’si için, “tarihî ve ilmî bir kıymeti hâiz olmadığı söylene haksızlık edilmiş olmaz” (s. 937) deyişi, en kibar itirazlarından... İbnülemin’in şikâyetleri, bilhassa iki isim üzerinde yoğunlaşır: İlki, merhum Fatin Efendi’dir; ikincisi de Ali Emiri Efendi... Fatin Efendi’nin tezkiresine zeyl yazmak, onunla rekabete girişmek gibidir ve İbnülemin; *Hâtîmeti’l-eşâr*’ın sadece eksiklerini tamamlayıp hatalarını düzelterek değil, metoduna, diline, klişe ifadelerine söylenerek de bu rekabeti hakkıyla lehi-

7 Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, İthaki Yayınları, İstanbul 2007, s. 175.

ne çevirir. Sözün gelişi isim vermese de şu cümleleri geleneğin ve bilhassa Fatin'in tezkirecilik anlayışına sitem okları atmaktadır (s. 616):

“Bizim tercüme-i hâllerimiz, işte böyle secî'li ve kafiyeli, faideden hâlî birtakım lâflardan ibarettir. Böyle boş lâfların ahlâfa birşey öğretmeyeceği tabiidir. Tercüme-i hâl nâmına şâşaalı, tantanalı sözler yazarlar, zannediyorlar ki, gelecekler o sözler sayesinde geçmişlerin her türlü ahvâl ve akvâline vâkıf olacaklardır. Zehî tasavvur-ı bâtil, zehî hayâl-i muhâl.”

Mahmud Kemâl Bey'in lütfedip yarım ağız söylediğine bakılırsa Fatin Efendi'nin tezkiresi “târih-i edebiyat ile iştigal edenler için -az çok- bir faide temin eder” (s. 369).

Ali Emiri Efendi'yle rekabeti ise benzerliklerin tezaadı gibidir. Mizaçları kadar, ilgilerinin büyük kısmının da uyuşuyor olması, rekabet hissini kuvvetlendirir. Ali Emiri Efendi'nin de biyografi yazarlığına soyunması ve *Tezkire-i Şuarâ-yı Amid* başta olmak üzere birkaç lokal tezkire tertibine kalkışması, İbnülemin'in öfkeli eleştirisine sebep olur. Mahmud Kemâl Bey, onun bilhassa Acem mübalağalarıyla dolu ifadelerinden (“habbeyi kubbe, katreyi derya mahiyetinde gösterir”, s. 300; “Esasen müteveffâ üçe otuz, otuza üçyüz derdi”, s. 468) ve şairi eseriyle değil de makamıyla, ikbaliyle değerlendirişinden (“mukbili başlar üstünde gezdire, müdbiri ayaklar altında ezdirir idi”, s. 302) müştekidir. Diğer yandan *Kamûsü'l-âlâm*'a eklediği birkaç satırlık biyografileri yeterince araştırmadan alelacele hazırladığı için, Şemseddin Sâmî Bey'i de muhteşem öfkesinin hedef tahtası yapar. Sözelimi Şeref Hanım'ın vefat tarihinin “mâlûm olamadığı” kaydı karşısında âdeta kendini kaybeder (s. 1810):

“Elbette mâlûm olmaz. Arayıp bulmalı. Uzun müddete ve ihtiyâr-ı zahmete mütevakkıf olan bu müşkil işe hangi müellif hazretleri yanaşır? İşin kolayı, hazıra konmaktır. İçimizde becerikli, zeyrek birtakım müellifler vardır ki,

*Senden kapar, benden kapar
Yastık kadar ciltler yapar
Hepsinde de sehve sapar
Her bir sözü mahz-ı hatâ*

meâlîne tamamıyla mâsaddaktırlar. Bunlar, emek sarfetmeden eser sahibi olmak, müellif nâmını kazanmak hulyasındadırlar. Öterse iyi düdük...”

Şuracıkta sıraladığım maddeler neyi gösteriyor? İbnülemin Mahmud Kemâl Bey'in, devrinin biyografi anlayışının ötesinde dikkatler geliştirmiş bir kalem olduğunu... Onun kitabında; aradığı malzemeleri tamamen bulduğu, kendince eksiksiz bir şair biyografisinde beş temel bölüm vardır; resmî

tercüme-i hâl, özel hayat (medenî hâli, ruh hâli, dost çevresinden hatıra ve latifeler...), şairliğin değerlendirilmesi ve şiirlerin eleştirisi (hakkında yazılan ve söylenenlerden iktibaslar, İbnülemin'in yorumları), nihayet şiirlerden birkaç örnek... Bu bölümler, modern bir biyografi yazarının tasarlayacağından azını gösterseydi onun tarzının yetersizliğine hükmederdik; lakin fazlasını gösterdiği için de garipsiyoruz.

Evet, bugün modern devrin şiir tarihini yazmaya niyetlenenler için ilk müracaat eseri *Son Asır Türk Şairleri*'dir; pekâlâ, ya dün?... O zamanların eser yerine edip merkezli olan edebiyat tarihleri aslında birer biyografiler kitabı biçiminde tertiplendiği için, İbnülemin'in hazırladığı şairler ansiklopedisi de ilkel bir edebiyat tarihinde bulunması gereken temel vasıflara sahip görünmektedir. Bir başka deyişle başlangıcından 1930'lu yıllara kadar -birkaçı hariç tutulursa- edebiyat tarihi olmak iddiasındaki kitaplarla *Son Asır Türk Şairleri* arasındaki asli fark, İbnülemin'in şairlerin kronolojik değil de alfabetik sırasını gözetmesidir. Üstelik büyük kısmı lise ders kitabı olmaktan daha yüksek bir maksat taşımayan “edebiyat tarihleri”nde verilen üstünkörü malumatla kıyaslandığında *Son Asır Türk Şairleri*'nin taşıdığı derinlik ve ciddiyet daha iyi anlaşılır. Bugün Ağâh Sırrı'nın, Mustafa Nihat'ın veya Nihad Sâmî'nin edebiyat tarihi olmak iddiasındaki çalışmalarından öğrenilecek hiçbir malumat kalmamışken İbnülemin hâlâ akademik çalışmaların temel kaynakları arasındadır ve uzun süre de yerini koruyacağı anlaşılıyor.

İbnülemin; musiki, edebiyat, hüsn-i hat, kitabiyat, etnografya gibi pek çok ilgi alanı olan bir kültür adamıdır. Roman, hikâye, şiir yazsa da öncelikle bir edip değil, edebiyatşinastır. Şayet onun ilgi alanları önem sırasına göre dizilecek olsa başa tarihin konması gerektiğini düşünüyorum. Fikrimce edebiyat tarihine hizmetleri de tarihçi merakının edebiyattaki yansımaları olarak değerlendirilmelidir. İbnülemin'in tarihçiliği, modern metodolojiyi kullanma gayreti taşırken yazışı hatıralarla, laf atmalarla, beyitlerle, latifelerle, özel hayat bilgileriyle bezeli edebî bir metin zevki verir. Bu tarz bir tarih yazıcılığı, gelenekli müverrih estetiği ile modern tarihçi dikkatlerini birleştirirken, özünde bir çelişki, bir zafiyet, bir gevşeklik barındırdığı fikriyle uzun süredir küçümsenmekte... Hâlbuki postmodern tarih anlayışı, malzemesinin “narration” olduğunu ve zaman zaman “fiction” ile karışan edebî bir yönü bulunduğunu itiraf ederek, İbnülemin'in tarihçi duruşunun doğruluğunu savunmaya başladı. Yenilerde tarih için ortaya atılan iddialar, edebiyat tarihi için daha bir geçerli olsa gerek... Gelenekte, tarih kendini edebiyatın bir türevi gibi görmekten rahatsız olmazken, modern çağda rollerini

değiştirdiler. XIX. asrın pozitif anlayışına ayak uydurarak bilimleşmek hevesiyle tarihin dümensuyuna giren edebiyat tarihi, şimdi yine onu takip ederek edebileşmekte... Son olarak Harvard Üniversitesinden André Morize'in neşrettiği *Problems and Methods of Literary History*'de de "edebiyat tarihi" ile "edebî tarih" in birbirine yaklaştığı yanlar üzerinde duruluyor.⁸ Bir başka söyleyişle tarihin peşindeki edebiyat tarihi; bilim olma yolunda kocaman bir daire çizdikten sonra, başlangıç noktasının çok da uzağında olmayan bir yere gelmekte... Tarihin ve edebiyat tarihinin şimdilerde bir keşifmiş gibi kucakladığı "historicity" (tarihsellik) kavramı, İbnülemin'in tarihçiliğinde de edebiyat tarihçiliğinde de zaten bütün mevcudiyetiyle yaşamaktadır. Öyleyse *Son Asır Türk Şairleri*'nin aslında "en modern" edebiyat tarihi malzemesi olduğu niçin söylenemesin?

---

8 André Morize, *Problems and Methods of Literary History*, LLC, 2008, Ginn and Comp. Kitabın bilhassa "The History of Literature in Connection with the History of Ideas and of Manners" bölümüne bk. s. 263 vd.